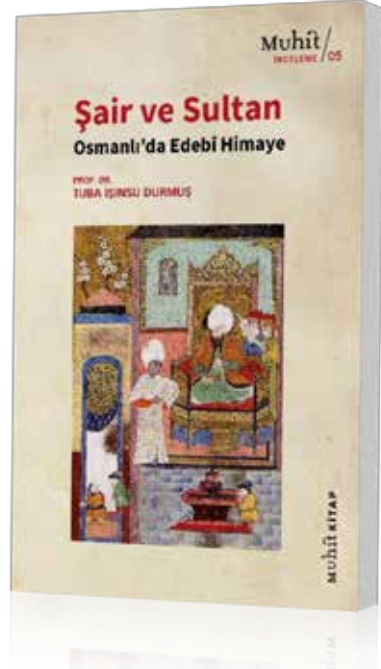

ŞİİRİN SULTAN(LAR)I, SULTANIN ŞAİR(LER)İ

İsa Koyuncu

Çağımızın en büyük yanılığlarından biri, maziye, günümüzün anlayışıyla yaklaşarak geçmişe ait olanın bugünün ölçütleriyle değerlendirilmesi ve böylece peşin hükümlere, değer yargılarına varılmasıdır. Söz konusu divan edebiyatı olduğunda alışlagelmiş kes(k)in yargılamaların yanı sıra birtakım ön kabuller de işin içine girmektedir. Bilindiği üzere divan edebiyatı, uzun yıllar boyunca; şiir dili, şairlerin dünya algısı ve düşünce sistemi, etkileme ve etkilenme alanları vb. açılardan eleştiri oklarının hedefi hâline gelmiş; “taklide dayalı”, “halktan ve hayattan kopuk” “soyut” ve “anlaşılmaz” bir edebiyat olarak etiketlenmiştir. Bu çerçevede, divan şiiri geleneğine karşı olumsuz eleştirilerden biri de hükümdar ve sanatçı arasındaki ilişkiye yöneliktir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte yaygınlık kazanan ve olumsuz bir anlam yüklenen “caize” divan şairlerinin sadece para için şiir yazdıkları yönünde algılanmıştır. Ne var ki Behçet Necatigil’in 1976’da Zâtî’nin ölümünün 430. Yılı münasebetiyle kaleme aldığı yazıda; caize geleneği bağlamında hükümdar-sanatçı ilişkisine dair şu cümleleri, dikkat çekici olduğu gibi, aslında böyle olmadığını da göstermektedir: “*Şairlere verilen caizeler (paralar, türlü ihtiyaç maddeleri) Cumhuriyet rejiminin ilk dönemindeki elçilikler, şirketlerde bankalarda yönetim kurulu üyelikleri, vatana hizmet tertibinden maaş başlamlar gibi kayırmaların yerini tutar. Yoksa o câizeleri veren devlet erkânını övgü düşkününü ve şairleri de onların dalkavukları diye küçültmeye kalkmak, en azından cahillik ve insafsızlık olur.*” (Necatigil, 2013: 1315-1316). Bel-

ki de meseleye soğukkanlılıkla ve mutedil bir tutumla yaklaşan ilk isimdir Necatigil. Söz konusu yazıda caizenin; bugün dergilerde, gazetelerde basılan yazılara, şiirlere; yayınevlerinde çıkan kitaplara ödenen telif ücretlerinin yerini tuttuğunu; Osmanlı İmparatorluğu açısından “fikir ve sanat eserleri kanunu”, divan edebiyatı geleneği açısından “töre” ve “yasa”, edebiyatçı açısından ise “hayat sigortası” gibi nitelikler taşıdığını da belirtir. Merhum Halil İnalçık *Şair ve Patron*’u yayımlayana kadar hamî-sanatçı meselesinin ciddiyetle araştırıldığını söylemek mümkün değildir. Osmanlıyı “patrimonyal devlet” olarak gören İnalçık, patron-kul ilişkisinin, devlet sisteminin ve saray kültürünün doğal bir sonucu olduğu yönünde sosyolojik değerlendirmeler yaparak yine söz konusu geleneğin devlet yapısı içindeki konumlanışını sorgulamıştır.

Mualim Naci Efendi, *Hamîyyet*’inde Endülüs’ten bahsederken sanat ve

edebiyatın geliş(ebil)mesi, yüksel(ebil)mesi için hükümdarın desteğine gerek duyulduğunu dile getirir ve meşhur “*Marifet iltifata tâbidir, müşterisiz meta zâyidir*” beyitini söyler. İşte Tuba Işınsu Durmuş, *Şair ve Sultan* adlı çalışmasında, sanatın ve sanatçının desteklenmesi konusunda yazılanların ve hamilik konusunda sınırlı sayıda çalışmanın ötesine geçerek; sanatın hem destekçisi hem de icracısı konumundaki hükümdar ile sanatçı arasındaki ilişki üzerinden; edebî hamiliğin nasıl bir gelenek olduğunu, söz konusu geleneğin Osmanlı'nın sanat ve edebiyatına olan katkısını; şair ve haminin edebiyat, kültür, sanat hayatının gelişimindeki rolünü belirginleştiriyor.

Beş ana bölümden oluşan *Şair ve Sultan*, temelde şu sorularla hem okurunu davet ediyor hem de merakını sürekli diri tutuyor: Edebî himaye sistemi Osmanlı kültür ve sanat hayatında nasıl çalışıyordu? Sanatçı eserini her hamiyeye aynı dil ile mi takdim ediyordu? Hamilik sisteminin Osmanlı şiirinin gelişimindeki rolü neydi? Hamiler/patronlar sadece belli kesim(ler)den şairlere mi destek veriyordu? Saray haricinde himaye muhitleri var mıydı? Edebî himaye sistemine yöneltilen eleştiriler nelerdi(r)? Hamilik sisteminde şairin şiirini takdim ve şiirin hami tarafından değerlendirilmesi süreci nasıl işliyordu? Hamilik geleneğinde şair nasıl ve niçin sürgüne gönderiliyordu? Haminin himayesine, mutlak surette mazhar olan şair(ler) var mıydı? Şair, hamisine sadece para karşılığında mı şiir yazıyordu? Belki de cevabını aradığımız en büyük soru: Osmanlı'da edebiyat veya sanat desteklenmese, sanatçı/şair himaye edilmese ne(ler) olurdu?

Okurun yukarıda sıralanan soruların cevabını bulabileceği *Şair ve Sultan*, esasen Tuba Durmuş'un 2006 yılında

savunduğu doktora tezine dayanıyor. Tezin kapsamı ve sınırlılıkları gereği II. Selim devrinin sonuna kadarki süreçte incelenen hamilik sistemi, *Şair ve Sultan*'da yeni bulgularla genişletilerek tüm Osmanlı edebiyatını kuşatıcı bir biçimde ele alınmıştır. Yazarın “*Korumaçılık sistemini ve işleyişini tartışmak, böyle bir işleyiş olmazsa, sanatın icra alınının son derece daralması anlamı taşıdığından, bu sistemin, sanatçı ve hami olarak bir bütün içerisinde değerlendirilmesi*”¹ (s. 11) cümleleri *Şair ve Sultan*'ın çıkış noktası olarak görülebilir. Yine bu noktadan hareket eden yazarın temel kaygısı ise Osmanlı sanat hamiliğinin, Doğu toplumlarındaki benzer sistemlerle ve Batı'daki patronaj/mesen sistemiyle -benzerlikler bulunmakla birlikte- bire bir aynı olmadığını, hatta “Ortaçağ koruyuculuk uygulamalarının en yaygın ve en mükemmel örneği” (s. 9) olduğunu; Osmanlı'nın sosyolojik, politik ve kültürel dinamiklerini de göz önünde tutarak açıklamaktır. Dolayısıyla yazarın Doğu ve Batı'nın kültür hayatındaki himaye sistemlerinden verdiği örnekler, Osmanlı edebî himaye sistemiyle aralarındaki ortak yönlere dikkat çekme amacı taşımaktadır. Durmuş; sanatçılara verilen ödüllerin herhangi bir standarda bağlı olmaması, maddi yönlerin sürekli gündemde tutulması, sanatçıyı himaye edenlerin devletin üst kademelerinden aristokrat ailelerden gelen kişiler olmaları, sunulan esere karşılık ödüllendirmenin bir gelenek olması gibi bir dizi benzerlik sıralayarak, sanata destek verme açısından Doğu ve Batı medeniyetinde ortak bir tutumun var olduğunu iddia etmektedir.

1 Bu alıntı ve sonraki tüm alıntılar *Şair ve Sultan* (Muhit Kitap, İstanbul 2021) kitabından yapılmıştır. Dolayısıyla bundan sonraki alıntılarda sadece sayfa numarası belirtilmiştir.

Büyük ölçüde; tezkirelerin, biyografik kaynakların, divanların, mesnevilerin merkeze alındığı *Şair ve Sultan*'da, hamilik sistemi çok yönlü bakış açısıyla; tarihsel, kültürel, sosyolojik, politik ve edebî perspektiflerden değerlendiriliyor. Aynı zamanda tezkirelerde yer almayan şairlerin kaydını tutan "inâmat defterleri"nin de hamilik sistemi açısından önemli olduğu şöyle vurgulanıyor: "*Belli bir sisteme göre düzenlenen inâmat defterleri, şiirin sunulduğu tarih, şairin mesleği veya görevinin belirtilmesinin ardından inâm ve ihsanın verilmiş sebebi ve karşılığında sunulan hediye, akçe ise "nakdiye", elbise ise "câime", kayıtlarıyla belirtilmektedir.*" (s. 136). Durmuş'un özgün yorumları ve belli dikkat noktaları etrafındaki çok yönlü bakışı, *Şair ve Sultan*'ı kendinden önceki sınırlı sayıda çalışmadan ayırmakta; Osmanlı edebiyatında edebî himaye geleneğine ilişkin önemli eserler arasına koymaktadır.

Caize meselesi de eserde önemli bir yer tutuyor. "*Caize sistemi etrafında şekillenen polamiklerin Osmanlı'da bu sistemin bir tefrişatı olduğu düşüncesi dikkate alındığında ikinci planda kalması gerektiği ve hamilik sisteminin hem hamiye hem de sanatçıya 'korunma, otorite ve prestij' gibi maddiyattan çok daha değerli imkânlar sağladığı*"nı (s. 224) belirten Durmuş, yukarıda Necatigil'in işaret ettiği hususları da önemli ölçüde metinlerin odağında derinleştiriyor. *Şair ve Sultan*'ın en özgün yönlerinden biri caize kavramına yüklenen olumsuz anlamı kökünden sarstığı gibi, koruyuculuk sitemine yönelik spekülasyonlar ve değerlendirmeleri kırarak devlet

sistemini ve bu sistem içerisinde şaire karşı yaklaşımımızı tekrar gözden geçirmeye sevk etmesidir. Durmuş, hamilik sisteminin işleyişini temellendirirken, hami/patron ve şair arasındaki çift yönlü ilişkinin çok yönlü kazanımları olduğunu ifade ediyor; şair, hamiye takdim ettiği kasidede ideal bir yönetici olmanın vasıflarını öğütlerken, hami de takdim edilen şiirlere karşı değerlendirme ve eleştirilerde bulunabilmektedir. Yani hami aynı zamanda eleştirmen rolünü de üstlenmektedir.

Şair ve Sultan'da, altı çizilen en dikkat çekici hususlardan biri de şairin şiirlerinde kullandığı dildir. Şair, sunduğu şiirlerde hamisinin kültürel düzeyini ve şiire vukufiyetini gözeterek, haminin entelektüel düzeyi ölçüsünde bir dil kullanmaktadır. Yani haminin; hükümdar, sadrazam, akıncı beyi oluşu şairin dili kullanımını da önemli ölçüde etkilemektedir. Her ne kadar bir akademisyenin kaleminden çıksa da *Şair ve Sultan*'ın konuya ilgi duyan herhangi bir edebiyat okurunun rahatlıkla okuyabileceği eser olduğunu belirtelim. Tuba Işın Durmuş'un bu çalışması, sadece edebiyat araştırmaları açısından değil, Türk kültürü ve sanat tarihi araştırmaları açısından da kıymetli olduğu ve ilgili alanlarda önemli bir gedigi kapattığı kadar yeni çalışmalara kapı aralayacak niteliktedir.

Kaynaklar

Durmuş, Tuba Işın, *Şair ve Sultan*, Muhit Kitap, İstanbul 2021.

Necatigil, Behçet "Ölümünün 430. Yıldönümünde Zâtî", *Bütün Eserleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.